

ביטחון מידע ודיפלומטיה ציבורית: ניסיון העבר, מבט לעתיד

הירש גודמן

"הצורה בה נהגה ונוהגת מדינת ישראל במידע החסוי והרגיש ביותר שלה, היא בלתי מובנת ובמידה רבה אף חסרת אחריות, כבר גרמה נזקים עמוקים, ותמשיך לגרום אותם גם בעתיד בהעדר תפנית. הימנעות מיידיית מהתמודדות נחושה וקפדנית עם הבעיה, בכל הרמות, בדרג המדיני והצבאי כאחד, עלולה להיות הרת-אסון".¹

התקשורת במהלך המלחמה, וזאת מבלי להיוועץ בראש מחלקת ביטחון מידע או מבלי להביא בחשבון את ההשלכות המבצעיות של אי התייעצות שכזו. לפיכך, קצינים בכירים יצאו אל העיתונות מבלי שתודרכו לפני כן באשר למה מותר וחשוב מכך, מה אסור לאמר; הדיווחים שלהם שודרו ברשתות תקשורת בכל העולם, בזמן אמת, תוך עקיפה יעילה של הצנזורה. זה היה המצב גם ביחס לקצינים בכירים לשעבר – רבים מהם בעלי קשרים הדוקים עם עמיתיהם בצבא ועם מקבלי ההחלטות שניהלו את המלחמה – אשר הופיעו בשידור חי בטלוויזיה הישראלית והזרה ובפיהם פרשנויות וניתוחים על המלחמה ועל אופן ניהולה (הלקוי).⁵ על כך יש להוסיף את ההדלפות מהממשלה ומהקבינט המדיני, אשר על פי הדו"ח, פורסמו בזמן אמת וגרמו נזק חמור למוראל הציבור והצבא גם יחד, שלא לדבר על חשיפת מידע חשוב לאויב.⁶

הדו"ח מספק תובנות מעניינות על המורכבויות הניצבות בפני המופקדים על ביטחון מידע בעידן הלוחמה המודרנית תוך שהוא מטפל בסוגיות כמו זכות הציבור לדעת לעומת צנזורה וביטחון, תפקיד התקשורת וחופש הדיבור בדמוקרטיה. בשורה התחתונה טוען הדו"ח, כי בשל הכישלון בתחום

אתגר ביטחון המידע

בעיית ביטחון המידע – או ביטחון השדה, אם להשתמש במונח המסורתי – עתיקה כמעט כמו המלחמה עצמה. הצורך להגן על מידע אודות עוצמותיה של המדינה, נקודות התורפה והכוונות שלה, הוא בסיסי, ויש שיאמרו – חשוב כמו איסוף מודיעין.

וועדת וינוגרד ייחדה 50 עמודים, כ-12% ממצאיה על מלחמת לבנון השנייה, לסוגיית ביטחון המידע, והיא קובעת באופן חד משמעי, כי בתחום חשוב זה היה כישלון חמור שסיכן חיי אדם ופגע ביכולת ההפעלה של צה"ל.² הוועדה מצטטת את קביעת ראש מחלקת ביטחון מידע (מחב"מ), המודה, בשיבה שהתקיימה במשרד הרמטכ"ל ב-26 בנובמבר, 2006, כי רמת חשיפת כוחות צה"ל הייתה "גבוהה מאוד" במהלך המלחמה, וכפועל יוצא נפגעה יכולת ההפעלה של צה"ל ועליונותו המודיעינית.³

גורמים רבים תרמו למצב דברים זה, לרבות העובדה שצה"ל לא הביא בחשבון את ההשלכות של אי הקפדה על ביטחון המידע במקרה של מלחמה כוללת עם חזבאללה, ולא נערך כראוי להתמודד עם האיום. כמו כן, הרמטכ"ל ויחידת דובר צה"ל בחרו במדיניות של שקיפות⁴ מול

הירש גודמן, חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי

בצה"ל, ציוד תקשורת וביפרים הם כיום מקודדים. קצינים קיבלו הנחיות ברורות וחד משמעיות שלא לדבר עם העיתונות ללא אישור. שימוש בטלפונים סלולאריים ביחידות הוגבל באופן מחמיר. קיים תיאום הדוק יותר בין יחידת דובר צה"ל, המחלקה לביטחון מידע והצנזורה. הרמטכ"ל וראש אמ"ן נקטו גישה פעילה יותר במובן זה.

סכנת ההדלפות הודגשה גם במישור האזרחי, ומזכיר הממשלה נקט צעדים להתמודד עם התופעה.⁹ בדומה לכך, חרף הנטייה המקובלת בישראל להדליף, ועדת וינוגרד היתה נחושה בדעתה שאין להיכנע לנורמה זו כפי שהיא מקובלת בדרג הפוליטי. ניתן להשיג רבות על ידי הקטנת מספר המשתתפים והנוכחים שאינם חברי ממשלה בעניינים מדיניים וביטחוניים מסווגים. יש לוודא פיקוח הדוק יותר על העובדים, קביעת כללי ענישה ברורים ואכיפתם הקפדנית, ופיקוח הדוק יותר של שירות הביטחון הכללי, המופקד על שמירת סודות המדינה.

יחד עם זאת, הבעיות המרכזיות עדיין קיימות: הפולשנות ההולכת וגוברת של העיתונות; טכנולוגיות המאפשרות שידורי אודיו ווידאו מכל נקודה על פני הגלובוס בזמן אמת; התיאבון שאינו יודע שובע של תחנות המשדרות חדשות 24 שעות ביממה, 364 ימים בשנה, והאפשרויות האינסופיות של הפצת מידע באינטרנט. מאחר שהמערכה הבאה תתרחש – במידה גבוהה של סבירות – שוב, בעורף, שאינו מאפשר סגירת אזורים בפני התקשורת, ניתן לצפות שענינה הפקוחה של זו האחרונה תהיה בכל מקום, כל הזמן.

יתרה מכך, בעידן טכנולוגיות השידור המודרניות, ניתן להניח שמרגע שמידע מתפרסם, לא ניתן למנוע את שידורו. תפקיד האחראים על ביטחון המידע הוא למנוע דליפת מידע מסווג למרחב הציבורי. תפקיד הצנזורה הוא למנוע את הפצתו. הצנזורה, עם זאת, היא המעוז האחרון, והיא נכנסת לפעולה רק כאשר מפיצי המידע מתנדבים להגיש לה את דבריהם לבקרה קפדנית. יש חוקים המחייבים עיתונאים

ביטחון המידע, השיג חזבאללה במהלך המלחמה נכסי מודיעין חשובים, בעיקר משידורים חיים מישראל, שחשפו בזמן אמת את מיקום נחיתת הטילים, היעדים האסטרטגיים שכמעט נפגעו, ואת אופן תגובת שירותי החירום בישראל. כמו כן, יכול היה חזבאללה להעריך מהם הלכי הרוח בציבור ואלו מחלוקות פוליטיות נולדו כתוצאה מהמלחמה. מקורות המידע המהימנים ביותר של חזבאללה היו, לכאורה, שלושת ערוצי החדשות הישראליים, שאת כתביהם החשיב חזבאללה כמעודכנים ביותר.⁷ אין פלא, אפוא, שהרמטכ"ל לשעבר, דן חלוץ, העריך כי ערך המודיעין שאסף חזבאללה מהתקשורת הישראלית בזמן המלחמה נאמד ב"מאות מיליוני

דולרים".⁸ ועדת וינוגרד כינתה מודיעין זה כמודיעין "שלא יסולא בפז", וקבעה כי חשיפתו השפיעה בצורה חמורה על יכולתו של פיקוד הצבא לנהל את המלחמה בחופשיות.

בתוך צה"ל קל יותר לחדד את המודעות לביטחון המידע ולכפות משמעת מאשר במערכת הפוליטית. מערכות התקשורת בצה"ל הן משולבות, ריכוזיות, מאפשרות פיקוח הדוק, ויש היררכיה פיקודית שבכוחה לפקח על יישום מדיניות ביטחון המידע. ואכן, צה"ל כבר החל לפעול לתיקון הליקויים שהוזכרו בדו"ח בהיבט זה. כל הטלפונים הסלולאריים

להגיש כתבות בנושאים מסוימים לביקורת או להסתכן בהשלכות משפטיות אם לא יעשו כן. כך יוצא שהגשת כתבות לצנזורה היא עדיין וולונטרית ומקרים של נקיטה באמצעים משפטיים הם נדירים. אפילו בעזרת משאבים רבים, הצנזורה אינה יכולה לפקח כיום על כל ערוצי השידור, כאשר כל אדם יכול לדווח מכל מקום באמצעות האינטרנט. ביטחון מידע אינו יכול להתחיל עם הצנזורה, וגם לא ניתן להסתמך עליה כדי לעצור הפרות כללים בתחום ביטחון המידע. משעה שמידע מסווג עשה דרכו אל המרחב הציבורי, ניתן להניח כי הוא יופץ. לפיכך, המאמץ המתואם בכל הנוגע לביטחון מידע צריך להיעשות במניעת הגילוי הראשוני – עצירת השליח היא בחזקת משימה חסרת תוחלת.

תפקיד הדיפלומטיה הציבורית

ביטחון מידע אינו עניין העומד בפני עצמו, והוא גם אינו באחריותם הבלעדית של זרועות הביטחון המופקדות על יישומו. משלימים אותו כלים כמו מדיניות הדיפלומטיה הציבורית, בפרט באירועים המושכים תשומת לב רבה ומרתקים את התקשורת.

במלחמת לבנון השנייה החליטה יחידת דובר צה"ל על מדיניות של שקיפות מול התקשורת, שעקרונותיה הוצגו בכנס שערך הרמטכ"ל לסגל הפיקוד הבכיר בחודש יוני 2005, שנה לפני המלחמה. הרמטכ"ל דאז חלוץ, אמר, כי נוכחות התקשורת היא מציאות שיש להביא בחשבון, וקרא ליחסים "פתוחים ומבוקרים" שאותם תרגם דובר צה"ל למדיניות.¹⁰ ואכן, במהלך ההתנתקות מעזה חודשיים מאוחר יותר, הנהיג צה"ל מדיניות מוצלחת של שקיפות מול התקשורת, במסגרתה הוצמדו צוותי צילום ועיתונאים אל היחידות והזרימו דיווחים מדויקים מהשטח.¹¹ ההתנסות האמריקנית של שילוב עיתונאים עם הכוחות במלחמת עיראק בשנת 2003 הניבה אף היא תוצאות חיוביות. בניגוד לכך, כשישראל סירבה להעניק לעיתונאים גישה לפעולת

צה"ל בג'נין בשנת 2002, העולם הוטעה להאמין כי ישראל בצעה שם טבח.¹²

עם זאת, מה שעבד בעזה, לא עבד שנה מאוחר יותר בלבנון וזאת מטעמים רבים. היציאה מעזה, גם אם בוצעה בפועל בידי חיילים, הייתה מבצע אזרחי, שלא היה בו אויב ושלא התרחש במצב של מלחמה. האזור שבו מדובר היה מבודד מבחינה גיאוגרפית ולפיכך קל לבקרה, וכדי להציג את האירוע בתקשורת, באופן הראוי, הוכשרו חיילים והודרכו כיצד להתמודד עם התושבים. לעומת זאת, במלחמת לבנון השנייה, כל חלקה הצפוני של המדינה הפך לשדה קרב, שסיפק גישה חופשית כמעט לעיתונאים ששידורו מידע חיוני לאויב בזמן אמת. נקודות הגיוס והאיסוף היו פתוחות לעיני התקשורת, שיכלה לראות ולשדר אילו כלי נשק מיועדים לאילו יעדים, מי הנפגעים ומה הנזקים. כחלק ממדיניות השקיפות הוחלט שהצבא יעמיד מול התקשורת דוברים רבים ויספק תדריכים רבים ככל האפשר, וזאת לאורה של התיאוריה הטוענת כי כדי לבקר את המסר יש להבטיח שלא ייווצר ואקום בכיסוי התקשורת, שעלול לשמש אחרים לתועלתם. התוצאה הייתה שטף של מידע בלתי מבוקר ומזיק שהגיע אל הציבור, ואשר לפי קביעתה של וועדת וינוגרד הוביל להשלכות חמורות למדינת ישראל ולרווחים משמעותיים לחזבאללה.

התמונה המצטיירת לפיכך, היא, שמדיניות דיפלומטיה ציבורית, שמצליחה בהקשר מסוים איננה יכולה להיות מועתקת באופן שרירותי להקשר אחר. כדי לא לחזור על השגיאות של המלחמה האחרונה בכל הנוגע להעברת מידע בזמן אמת לאויב על מידת הדיוק של פגיעותיו, טוב יעשו שירותי הביטחון אם יפתחו את היכולת לסגור אזורים מסוימים בפני הציבור בעיתות חירום. מאחר שקיימת סבירות גבוהה שהמלחמה הבאה תתרחש שוב בחזית האזרחית, יש לשלב את פיקוד העורף במערכת התקשורת, ויש לציידו בדוברים מוכשרים. הדבר יצריך רשת הכשרה רחבה ומדוקדקת, לרבות בסוגיות

**מנגנון לניהול
יעיל של מדיניות
דיפלומטיה
ציבורית קרם
עור וגידים
בדמות "מינהל
מטה ההסברה
הלאומי במשרד
ראש הממשלה",
שהפך לבעיל
בראשית 2008**

הממצאים המרכזיים של וועדת וינוגרד, ומפתח ליישום מדיניות מושכלת המכירה בעוצמתה ויכולותיה של הזירה התקשורתית אך מגבילה את החשיפה של סודות המדינה. חיוני הדבר לחנך את המופקדים על סודות המדינה להקפיד לשמרם. הדלפות יש לעצור והרשויות הרלוונטיות צריכות לסנן מראש מידע המיועד לפרסום. מדיניות של שקיפות מול התקשורת היא חיונית וראויה, אך התהליך חייב להיות מבוקר ומותאם על פי הנסיבות. זהו המסר העיקרי העולה מהמלצות וועדת וינוגרד, וטוב יעשו המופקדים על ביטחון המדינה אם יאמצו אותו ויפעלו לפיו.

הערות

- 1 דו"ח וינוגרד, עמ' 473, סעיף 211.
- 2 דו"ח וינוגרד, עמ' 456, סעיף 121; עמ' 473, סעיף 210.
- 3 דו"ח וינוגרד, עמ' 457, סעיף 122.
- 4 דו"ח וינוגרד, עמ' 452, סעיפים 7-104.
- 5 דו"ח וינוגרד, עמ' 456, סעיף 119.
- 6 דו"ח וינוגרד, עמ' 468, סעיפים 89-186.
- 7 נושא זה נדון לעומק הן בדו"ח וינוגרד והן בראיון שנתן הרמטכ"ל. **ידיעות אחרונות**, 15 בפברואר, 2008.
- 8 ראיון לעיתון **ידיעות אחרונות**, 15 בפברואר, 2008.
- 9 שיחה של מחבר המאמר עם דובר צה"ל, מארס 2008.
- 10 דו"ח וינוגרד, עמ' 452, סעיף 106.
- 11 ראה **העין השביעית**, כרך 64, ספטמבר 2006.
- 12 הירש גודמן וג'ונתן קאמינגס, קרב ג'נין: תאור מקרה על אסטרטגיית התקשורת של ישראל, מזכר מס' 63, תל-אביב: מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, 2003 (אנגלית).
- 13 איתן ברונר, **ניו-יורק טיימס**, 29 באפריל, 2008.

של ביטחון מידע. מדיניות של שקיפות היא בלתי נמנעת בהתחשב באופי התקשורת המודרנית הנוכחת בכל מקום ובכל זמן, אך כפי שהטעים הרמטכ"ל לשעבר, יש להטיל בקרה ראויה על התקשורת ולוודא כי המסרים יהיו ברורים, אמינים, אחידים, נקיים ממידע מסווג ומתואמים עם הרשויות הרלוונטיות. ניסיון לבסס מנגנון לניהול יעיל של מדיניות דיפלומטיה ציבורית קרם עור וגידים בדמות "מינהל מטה ההסברה הלאומי במשרד ראש הממשלה", שהפך לפעיל בראשית 2008, ותיאם את מאמצי הדיפלומטיה הציבורית של ישראל, לרבות אלו של משרד החוץ, משרד ראש הממשלה ויחידת דובר צה"ל. הגוף החדש עתיד לעמוד למבחן בעיתות חירום לאומי, אך חותמו החיובי כבר הוכח.

ב-29 באפריל 2008 נורה טיל ממסוק ישראלי שגרם, כך טענו הפלסטינים, למותם של אם וארבעת ילדיה במחנה הפליטים דיר-אל-בלח שבצפון רצועת עזה. חרף חומרת האירוע והשלכותיו השליליות האפשריות עבור ישראל, הצליחה פעולה מהירה של המינהל להגביל את הנזק התודעתי ולזרוע ספקות אם אמנם המשפחה נהרגה מהטיל, תוך שהוא מספק הסבר חלופי ואמין באשר להתרחשויות. עיתוני חדשות מובילים כמו הניו-יורק טיימס פרסמו הן את פרטי האירוע והן את גרסת ישראל להשתלשלותו.¹³ פרסום הגרסה של ישראל בתקשורת כמעט בזמן אמת מצביע על רמה חדשה של שיתוף פעולה בין צה"ל, שסיפק את המידע, צוות המינהל, שניסח את המסר, ומשרד החוץ, שהפיץ אותו.

סיכום

הצורך בסינרגיה בין יחידת דובר צה"ל, המחלקה האחראית על ביטחון המידע והצנזורה הוא אחד